

CÂND ÎI SPUNEM COPILULUI CĂ MOȘ CRĂCIUN NU EXISTĂ SAU DESPRE FICȚIONALITATEA BELETRISTICII

Larisa CASANGIU
Universitatea „Ovidius”, Constanța

Abstract: *The article “When should we tell to a child that Santa Claus doesn’t exist or about belles-lettres” aims to become a “pleading” for reading and for a necessary distinction between fiction and reality.*

The teacher in school should explain to the child that there is a gap between true and verisimilitude in the art field. In the same time, also the adults have to prove their aesthetic knowledge regarding to distinction art vs. science.

We appeal to some quotations sustaining our point of view.

Key words: *Santa Claus, reading, literature, education, verisimilitude, imagination, art.*

Receptarea instituționalizată a textului beletristic începe încă din grădinița de copii, în cadrul activității de educare a limbajului preșcolarului. Atunci se prezintă fie texte de dimensiuni reduse, fie adaptări după anumite opere literare în vederea accesibilizării lor, fie se apelează la diverse mijloace electronice, audio-video, sau iconografice în ideea facilitării receptării textului literar. La acest nivel, valențele etice ale textelor selectate, ca și atractivitatea lor par să prevaleze în fața principiului estetic ce guvernează orice produs artistic, chiar și micile secvențe constituind suportul activității mai degrabă din rațiuni didactice decât din convingeri artistice.

Preșcolarii trăiesc adesea într-un univers utopic în care orice este posibil, în care animalele se șicanează, sunt prietene sau se iubesc, indiferent de apartenența la specie, în care adultul are puteri fabuloase, binele este răsplătit chiar și înmuit, iar răul este pedepsit imediat ce s-a comis sau niciodată, în care teleportarea este un mijloc de „locomotie” obișnuit, în care eroul vorbește cu regnul animal, în care sărăcia și bogăția sunt stări efemere și oricând susceptibile de conversiune, în care Sfinții și diavolii intervin în viața mundană sub forme concrete, la modul cel mai firesc cu putință, în care călătoria cosmică, interstelară, pare la îndemâna oricui.

Iluzia pe care o întreține literatura realistă sau chiar cea SF, de „ca și cum...” (ca și cum ar fi real evenimentul relatat!) este o trăsătură a atmosferei de poveste și a spiritului ludic ce caracterizează copilăria fericită.

Din păcate, uneori nu doar în școala primară, dar nici în gimnaziu, nici în liceu și poate nici în învățământul superior nu se realizează o demarcație / limitare clară între domeniul artistic, al ficțiunii, al realității textuale, fictive, și domeniul realității „reale”, atestată social-istoric, de referință.

Că așa stau lucrurile o demonstrează viile polemici asupra unor opere beletristice, cu privire la *adevărul* exprimat în formă artistică.

Chiar în condițiile în care, în spirit realist, realitatea textuală concurează serios realitatea ficțională, autorul apelând la o serie de ancorări științifice și social-istorice atestate / confirmate, cele două lumi nu pot și nu trebuie să fie suprapuse până la identificare.

În ultima vreme, diverși prelați, unii părinți, dar chiar și cadre didactice cu solidă formare pedagogică, populează rarele emisiuni TV dedicate dezbaterii unor chestiuni livrești, doar pentru a-și exprima îngrijorarea sau pentru a lua atitudine fermă împotriva „misticismului” din *Harry Potter* sau a „invenției” din cărțile lui Dan Brown.

Mai mult chiar, un moderator de *talk-show* anunța nu demult în emisiunea sa în direct o știre șocantă, denotând ignoranța, naivitatea sau pur și simplu lipsa oricărei bănuieli privind delimitarea domeniului artistic de cel al realității sociale de referință, și anume că jumătate din cei care i-au citit cărțile lui Dan Brown nu mai serbează Paștele!...

Cel puțin ciudat este faptul că nici accesibilitatea operelor, nici lipsa oricăror trimiteri licențioase nu par să conteze în critica ideologiei acestor puritani în literatură. Nici exercițiul volitiv presupus de actul lecturii (mai cu seamă că aceste opere însumează sute și mii de pagini), nici lărgirea orizontului cognitiv și dezvoltarea tuturor proceselor psihice, nici educația estetică nu edulcorează judecata procustiană a celor care nu bănuiesc diferența clară dintre artă și viață. Or, legenda despre întemeierea Romei spune că Romulus trasează o linie care să marcheze granița, și își ucide fratele pentru că nu a respectat-o. Iată caracterul invalicabil al unor limite!...

Formele de expresie artistică ale literaturii, proteice și înșelătoare, induc în eroare consumatorul neofit de artă, și, uneori, chiar și pe cel inițiat. Astfel, mirajul lecturii și trăirea empatică a subiectului sunt de natură să inducă ceea ce Roland Barthes numea *le plaisir de texte*, într-un mod atât de autentic și de profund încât cititorul să-și dorească o „prelungire” a universului utopic în care s-a insulitat, în realitatea imediată, familiară lui. Iată de ce până și Umberto Eco mărturisește că a fost să viziteze un loc în care era plasată acțiunea unei opere beletristice!...

Același exeget altfel aducea critici tuturor celor care nu identificau în text ficțiunea.

Fenomenul de respingere a literaturii pe motive strict ideologice, mai precis din pricina contradicției cu convingerile personale sau, uneori, din pricina unor informații scoase din context (de parcă romanul ar fi un document tehnico-științific în care fiecare enunț este riguros matematic și demonstrabil!...) se aseamănă cu gestul Califului care a poruncit distrugerea Bibliotecii din Alexandria, pe motiv că toate cărțile fie spuneau același lucru ca și *Coranul*, și în acest caz erau inutile, fie, dimpotrivă, afirmau altceva și atunci erau în eroare și, implicit, primejdioase. Nu trebuie să ne lăsăm însă înșelați, întrucât Califul era un inițiat, cum remarca Umberto Eco, el „cunoștea și posedă adevărul, iar pe baza acestuia judeca și cărțile”¹.

În predoslovia la *De neamul moldovenilor*, Miron Costin arată că „nu iese alta și mai frumoasă și mai de folos în toată viața omului zăbavă decât cetitul cărților”². Cu puțin timp în urmă, Mario Vargas Llosa, într-un interviu, la Madrid, afirma că *literatura este un posibil refugiu de nefericire*, iar Michel Houellebecq arăta că „Să trăiești fără lectură este periculos; trebuie să te limitezi la viață, și nu e lipsit de riscuri”³.

De la marele cronicar moldovean la celebrul romancier francez au existat numeroase alte pledoarii pentru lectură, iar valențele etico-estetice, formativ-instructive și filosofice ale acestui minunat exercițiu intelectual sunt multiple și cu un indubitabil impact pozitiv în dezvoltarea armonioasă a individului uman (în special atunci când se respectă o serie de particularități în ceea ce privește micuțul consumator de artă: gradul dezvoltării psihice, accesibilitatea limbajului, sfera de interese, trebuințe și preocupări, posibilitățile de identificare și de înțelegere a mesajului artistic etc.).

Prin lectură, omul internalizează valorile imuabile ale umanului, sintetizate în conceptele antice de Adevăr, Bine și Frumos⁴, se disciplinează, își îmbogățește și nuanțează lexicul, își satisface setea de cunoaștere, își cultivă gustul estetic, își lărgeste universul informațional, își dezvoltă procesele psihice (gândire, memorie, imaginație...) și afective, se purifică (prin *catharsis*), se abilitază în diverse profesii și meserii, găsește soluții pentru rezolvarea unor probleme ontologice, deprinde un comportament civilizat, în acord cu normele tradiționale, dar și cu exigențele societății actuale, își formează spirit de echipă, se sensibilizează față de universul viețuitoarelor mărunte, își asumă o scară axiologică și se insolitează într-o ordine ideală în care poate rezona și să-și proiecteze lumea proprie de idei și sentimente.

Toate aceste valențe și altele care decurg din ele nu trebuie să devină ținta lecturii, întrucât ele se constituie într-o consecință a ei, sau, altfel spus, plăcerea estetică nu trebuie întinată de căutarea informației și de atingerea unor scopuri (promovarea unor examene, obținerea anumitor performanțe etc.), întrucât, așa cum arăta Șklovski, „Scopul artei este de a produce o senzație a obiectului, senzație care trebuie să fie o vedere, și nu doar o recunoaștere. Procedeu artistic este un procedeu al în-străinării lucrurilor”⁵.

Gérard Genette demonstrează că „se știe încă de la Aristotel că subiectul teatrului – și, prin extindere, al oricărei ficțiuni – nu este nici adevărul, nici posibilul, ci verosimilul”⁶, iar Monica Spiridon, urmând aceeași linie, precizează: „Verosimilul e noțiunea-cheie ce explică mecanismul prin care discursul poate deveni acceptabil, nu în absolut, ci într-un anumit context și pentru anumiți auditori. /.../ Spre deosebire de *adevărat*, verosimilul e o noțiune relativă, variabilă istoric și cultural”⁷.

Roland Barthes sugera că opera beletristică implică ideea de seducție, întrucât „a citi înseamnă a dori opera”⁸. În *Plăcerea textului*, exegetul face o distincție între textele care ar induce plăcere și cele care ar induce desfătare cititorului, remarcând: „critica se referă întotdeauna la textele de plăcere, niciodată la textele de desfătare, /.../ [întrucât] prezentarea desfătării îi este interzisă”⁹.

Iată o posibilă explicație a refuzului de a citi manifestat de cei care au luat act de literatură doar în școală, concomitent cu investigarea ei critică!...

În spiritul lui Titu Maiorescu și al ideilor estetice exprimate de acesta cu privire la dihotomia artă vs. știință¹⁰, Dumitru Tiutiucă enumeră o serie de *elemente de diferențiere* care ar arăta clar că *artisticul este opus științificului*:

„Știința este obiectivă, rațională,	Arta este subiectivă, afectivă,
urmărește generalul,	urmărește particularul,
are ca obiectiv adevărul,	este interesată de frumos,
cercetează realul,	este interesată de verosimil,
comunică neutru, logic etc.,	expresiv, subiectiv,
denotație,	conotație,
sinonimie infinită,	sinonimie absentă,
omonimie absentă,	omonimie infinită,

traductibilă,
interesează specialiștii,

aproape intraductibilă,
se adresează publicului larg”¹¹.

Desigur că demarcația aceasta între artă și știință este de necontestat, chiar dacă elementele diferențiatorie nu se pot situa mereu într-o opoziție atât de categorică (în sensul că adesea elementele ce caracterizează știința se regăsesc și în artă, cu precădere în beletristică!)¹².

Considerentele de ordin teoretic de mai sus cu privire la efectele benefice ale literaturii artistice asupra lectorului, dar și la verosimil, sunt motivate de faptul că rațiunile didactice care stau la baza abordării textului literar în cadru instituționalizat fac ca, în învățământul preprimar și primar, cadrul didactic să conștientizeze cu precădere valențele etico-estetice, formativ-instructive și filosofice ale literaturii pentru copii, analiza literară aplicată operei fiind din ce în ce mai specializată până la absolvirea liceului, pierzându-se din vedere că, la un moment dat, cum este necesar să-i spunem copilului *cine lasă daruri în Ajunul Crăciunului* este necesar să-i spunem și că literatura, asemenea oricărui produs artistic, are o realitate proprie, textuală, verosimilă și nu adevărată, cu o anumită concretețe doar în actul lecturii, imposibil de prelungit în realitatea cotidiană. Monica Spiridon considera chiar: „Ca limbaj, literatura anihilează literatura, substituindu-i irealitatea sa substanțială”¹³.

Heine afirma cândva că „Diavolii, iezuiții și nobilimea nu există decât dacă credem în ei”. Este o reflecție ce sorginte ancestrală, întrucât anumiți termeni au devenit tabu ca nu cumva, odată pronunțați, să provoace manifestarea realității la care se referă. Prin extrapolare, și Moș Crăciun există cât timp credem în el și primim daruri în ajunul sărbătorii nașterii Mântuitorului nostru. Totuși, la un moment dat trebuie să le împărtășim și celorlalți cine pune darurile sub brad... Copii fiind, credeam atât de mult că Moșul o face în persoană, încât îi pândeam apariția, încredințați că l-am putea întâlni.

Mai târziu, fie am aflat de la cei mai mari ca noi că am fost amăgiți, fie i-am întâlnit pe cei care se substituiau lui!...

În literatură, duhul ficțiunii este însă greu identificabil, mai ales dacă nimeni nu a atras atenția asupra lui, nu l-a demascat. Momentul propice dezvăluirii caracterului ficțional al literaturii diferă de la un copil la altul, nefiind condiționat atât de vârstă, cât de gradul dezvoltării psihice, de trecerea de la stadiul operațiilor concrete la stadiul operațiilor abstracte. Astfel, din momentul în care copilul poate recepta și utiliza adecvat simbolul (ca figură de stil) în comunicarea literară, este susceptibil de a avea capacitatea înțelegerii ficționalității literaturii. Iată de ce s-ar impune ca între obiectivele studierii literaturii în școală, chiar din ciclul primar, să figureze și un obiectiv care să vizeze caracterul ficțional al beletristicii, în condițiile în care oricum se face distincția între textul literar și cel nonliterar.

Sintetizând, pe măsură ce copilul află sau se convinge că nu există Moș Crăciun, este necesar să afle și că, chiar atunci când realitatea textuală o concurează serios pe cea „reală”, literatura are caracter ficțional, ca rezultat al fanteziei și sensibilității creatoare a scriitorului care a creat-o.

Note

1. Eco, Umberto, *Interpretare și suprainterpretare*, trad. Ștefania Mincu, Ed. Pontica, 2004, Constanța, p. 32

- ². Miron Costin, *Predoslovie la De neamul moldovenilor*, în: *Letopiseșul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor*, Ed. Junimea, Iași, 1984, p. 243
- ³. Michel Houellebecq, *Platforma*, Ed. Polirom, 2003, trad. Emanoil Marcu, p. 82
- ⁴. Schiller, în *Scrisori asupra educației estetice*, arată că frecventarea artei produce acea stare de armonie lăuntrică favorabilă moralității – apud Tudor Vianu, *Estetica*, Ed. Orizonturi, București, f.a., p. 304
- ⁵. Victor Șklovski, *Arta ca procedeu*, în: *Ce este literatura?*, Școala formală rusă, Ed. Univers, București, 1983, p. 386
- ⁶. Gérard Genette, *Verosimil și motivație*, în: *Figuri*, Ed. Univers, București, 1978, p. 167
- ⁷. Monica Spiridon, *Despre „aparența” și „realitatea” literaturii*, Ed. Univers, București, 1984, p. 72
- ⁸. apud Dumitru Tiutiuca, *Teoria literară*, Institutul European, Iași, 2002, p. 21
- ⁹. Roland Barthes, *Plăcerea textului*, Ed. Echinoc, Cluj-Napoca, 1994, p. 35
- ¹⁰. Titu Maiorescu, *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*
- ¹¹. Dumitru Tiutiuca, *Teoria literară*, Institutul European, Iași, 2002, p. 16
- ¹². Roger Caillois, dimpotrivă, într-un interviu, spune: „Eu nu cred că există opoziție între poezie și știință” – Ion Pop, *Ore franceze*, Ed. Univers, București, 1979, p. 28
- ¹³. Monica Spiridon, *Despre „aparența” și „realitatea” literaturii*, Ed. Univers, București, 1984, p. 38

Bibliografie

- Barthes, Roland, *Plăcerea textului*, Ed. Echinoc, Cluj-Napoca, 1994
- Costin, Miron, *Letopiseșul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor*, Ed. Junimea, Iași, 1984
- Eco, Umberto, *Interpretare și suprainterpretare*, trad. Ștefania Mincu, Ed. Pontica, 2004, Constanța
- Eco, Umberto, *Șase plimbări prin pădurea narativă*, trad. Ștefania Mincu, Ed. Pontica, 1997, Constanța
- Genette, Gérard, *Verosimil și motivație*, în: *Figuri*, Ed. Univers, București, 1978, pp. 166 – 192
- Houellebecq, Michel, *Platforma*, Ed. Polirom, trad. Emanoil Marcu, 2003
- Pop, Ion, *Ore franceze*, Ed. Univers, București, 1979
- Spiridon, Monica, *Despre „aparența” și „realitatea” literaturii*, Ed. Univers, București, 1984
- Tiutiuca, Dumitru, *Teoria literară*, Institutul European, Iași, 2002
- Vianu, Tudor, *Estetica*, Ed. Orizonturi, București, f.a
- *** *Ce este literatura? Școala formală rusă*, Ed. Univers, București, 1983